

στο μικροσκόπιο...

Η γοητεία της τυραννίας

Του Πασχου Μανδραβελή

Το φαινόμενο είναι σε ύφεση, αλλά δεν έχει εκλείψει παντελώς. Ολο και κάποια δημοσιεύματα πνευματικών ανθρώπων εμφανίζονται στον διεθνή Τύπο, είτε για να υμνήσουν τον «εναλλακτικό δρόμο» του Τσάβες στον σοσιαλισμό, είτε για να δικαιολογήσουν τη βία ως παράγωγο φαινόμενο υπαρκτών κοινωνικών αντιθέσεων. Αυτό υπήρξε μόδα που πέρασε, αλλά έχει μεγάλη ιστορία, ειδικά στον 20ό αιώνα, όταν πολλοί διανοούμενοι «είδαν» αρετές στα ολοκληρωτικά και δικτατορικά καθεστώτα, αλλά έκλειναν τα μάτια στην απανθρωπιά τους.

Ο Μάρτιν Χάιντεγκερ θεωρείται ο μεγαλύτερος φιλόσοφος που έζησε τον 20ό αιώνα και ένα από τα πιο λαμπρά μυαλά στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης. Κι όμως! Το 1933 έγινε μέλος του Ναζιστικού Κόμματος της Γερμανίας και η ομιλία του κατά την ανάληψη των καθηκόντων της πρυτανείας στο Πανεπιστήμιο Φράιμπουργκ ήταν ένας ύμνος για τα έργα και τις ημέρες του δικτάτορα Χίτλερ.

Η περίπτωση Χάιντεγκερ δεν είναι η μόνη. Πολλά μεγάλα πνεύματα του 20ού αιώνα ασπάστηκαν τυραννικές ιδεολογίες, έκλεισαν τα μάτια σε απάνθρωπες πρακτικές ολοκληρωτικών καθεστώτων, εξάγγισαν τη βία ως πολιτική δραστηριότητα, αιχμαλώτισαν τη σκέψη τους σε ένα σκοπό αδιαφορώντας για τα μέσα. Ο ποιητής Εζρα Πάουντ υπήρξε ένθερμος οπαδός του Μουσολίνι. Ο φιλόσοφος Ζαν Πολ Σατρ υμνούσε το «Μεγάλο Αλμα Εμπρός» του Μάο, παρά τα εκατομμύρια θύματα που άφηγε πίσω του, η γαλλική αριστερή διάνοηση υμνούσε τα επιτεύγματα του υπαρκτού σοσιαλισμού κλείνοντας τα μάτια στα γκουλάγκ και τα ψυχιατρεία. Πώς μπόρεσαν, λοιπόν, λαμπερά μυαλά σαν του Μισέλ Φουκό να υμνήσουν τη βία και την απανθρωπιά ως θεμιτό μέσο πολιτικής δράσης;

Μια προσέγγιση του φαινομένου επιχειρεί ο καθηγητής Κοινωνικής σκέψης στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια, Μαρκ Λίλα με το βιβλίο του «Το απρόσεκτο μυαλό: Οι διανοούμενοι στην πολιτική». Το ερώτημα είναι βέβαια αν τα πολιτικά λάθη των φιλοσόφων καταστρέφουν την αξία των θεωριών τους. «Δεν νομίζω ότι η αλήθεια ή αξία των αποδείξεων του Ευκλείδη δεν εξαρτάται

από το πώς φερόταν στους υπηρέτες του», λέει ο Λίλα, «αλλά η φιλοσοφία, αν δεν είναι απλώς συμβολική γυμναστική. Κινείται από την επιθυμία να βρεθεί ο ορθός τρόπος ζωής, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Παίρνουμε σοβαρά τους στοχαστές μόνο όταν θεωρήσουμε τις ιδέες τους με όρους των βαθύτερων κινήτρων τους και των συνεπειών τους. Το οφείλουμε σ' αυτούς και σε μας να αναλογιστούμε αυτές τις σχέσεις».

Το «Απρόσεκτο Μυαλό» ασχολείται μόνο με Ευρωπαίους στοχαστές κι όχι με Αμερικανούς. Αυτό έχει να κάνει με την αίγλη της ευρωπαϊκής σκέψης και την επιρροή που είχε κι έχει ακόμη.

«Οι Ευρωπαίοι και οι Αμερικανοί διανοούμενοι του 20ού αιώνα ελκύονται από την τυραννία για διαφορετικούς λόγους», λέει ο Λίλα. «Από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης το μέγα θέμα στην Ευρώπη ήταν η νομιμότητα της νέας

εποχής που χαρακτηρίστηκε από την κοσμικότητα, τη δημοκρατία, τον καπιταλισμό και τον αστικό πολιτισμό. Υπήρχε ένας διανοητικός πειρασμός να αναζητηθεί η επιστροφή σε μια ειδυλλιακή προ-μοντέρνα εποχή ή να διαγραφεί μία ή περισσότερες πλευρές της σύγχρονης ζωής, και ειδικά ο αστικός καπιταλισμός. Για διακόσια χρόνια οι Ηπειρωτικοί (Σ.Σ.: Ευρωπαίοι) φιλόσοφοι φλέρταραν με τύραννους που υποσχέθηκαν ριζοσπαστικές εναλλακτικές λύσεις στη σύγχρονη ζωή και περιφρόνησαν εκείνους που αναζητούσαν σταδιακές αλλαγές για την καλύτερευση της ζωής.

«Οι Αμερικανοί διανοούμενοι ήταν πιο σύγχρονοι και αστοί. Όταν αγκάλιασαν τις τυραννίες ήταν από άγνοια ή αφελή αισιοδοξία για την ανθρώπινη φύση... Αυτή η παρανόηση είναι μια μορφή αμερικανικού οπτιμισμού και επαρχιωτισμού. Οι Αμερικανοί έχουν ως δεδομένο τη νομιμότητα κι έτσι δεν παίρνουν στα σοβαρά τις αντιφιλελεύθερες επιπτώσεις κάποιων ευρωπαϊκών ιδεών...».

Τα ταξίδια στις Συρακούσες...

Το 386 π.Χ. ο φιλόσοφος Πλάτων έφευγε για δεύτερη φορά προς την αθηναϊκή αποικία των Συρακουσών. Ο τύραννος Διονύσιος ο Πρεσβύτερος είχε πεθάνει, και (σύμφωνα με τον μαθητή του Πλάτωνα ονόματι Δίων) ο διάδοχός του Διονύσιος ο Νεότερος μπορούσε να γίνει ο «βασιλιάς - φιλόσοφος», όπως τον περιέγραψε στην Πολιτεία του ο Πλάτων.

Το δεύτερο αυτό ταξίδι στις Συρακούσες ήταν ανεπιτυχές. Ο μεγάλος φιλόσοφος δεν κατάφερε να κάνει τον τύραννο «φίλο της αλήθειας και της δικαιοσύνης». Εφυγε με την εκτίμηση ότι ο Διονύσιος ήταν ένας άνθρωπος που βγήκε στον ήλιο της αλήθειας, αλλά το μόνο που κατάφερε ήταν να πάθει εγκαύματα. Κι όμως! Επτά χρόνια μετά, ο Πλάτων ξεκινούσε το τρίτο (και τελευταίο) ταξίδι στις Συρακούσες, πιστεύοντας πως ο Διονύσιος άρχισε να μελετά φιλοσοφία και θα μπορούσε να γίνει ο «φιλόσοφος - βασιλιάς» που προανήγγειλε με την «Πολιτεία» του. Φυσικά και την τρίτη φορά απέτυχε.

Τα τρία ταξίδια του Πλάτωνα κατά τον Μαρκ Λίλα συμπυκνώνουν όλο το πρόβλημα της σχέσης των διανοούμενων με τυράννους. Οι Διονύσιοι του 20ού αιώνα ήταν πολλοί. Το 1934, όταν ο Χάιντεγκερ γύρισε στα καθηγητικά του καθήκοντα μετά την ομιλία υποστήριξης του ναζιστικού καθεστώτος, ένας συνάδελφός του τον ρώτησε: «Επέστρεψες από τις Συρακούσες»;

Ο Πλάτων όμως δεν υπήρξε απολογητής του καθεστώτος του Διονυσίου. Προσπάθησε να τ' αλλάξει. Η Ευρώπη, γράφει ο Μαρκ Λίλα «γέννησε ένα νέο κοινωνικό τύπο που χρειάζεται ένα νέο όνομα: ο «φιλοτύραννος διανοούμενος». Σε ολόκληρο τον 20ό αιώνα, υπήρξαν οι διανοούμενοι που «έκαναν προσεκτικά χορογραφημένα ταξίδια στα εδάφη των τυράννων, κι έχοντας ανά χείρας το εισιτήριο της επιστροφής, θαύμαζαν τις κολεκτίβες, τα

εργοστάσια των τρακτέρ, τις φυτείες ζάχαρης, τα σχολεία, αλλά κατά ένα περίεργο τρόπο ποτέ δεν επισκέφθηκαν τις φυλακές».

«Οι περισσότεροι όμως Ευρωπαίοι διανοούμενοι του 20ού αιώνα», συνεχίζει ο Λίλα «επισκέφθηκαν τις Συρακούσες μόνο με τη φαντασία τους, αναπτύσσοντας ενδιαφέροντες και καμιά φορά πανέξυπνες ιδέες για να εξηγήσουν τα δεινά των λαών που ποτέ δεν συνάντησαν. Εξέχοντες καθηγητές, ταλαντούχοι ποιητές, και δημοσιογράφοι με μεγάλη επιρροή συγκέντρωσαν τα ταλέντα τους για να πείσουν όσους τους άκουγαν ότι οι σύγχρονοι τύραννοι ήταν απελευθερωτές, τα εγκλήματά τους ήταν ευγενή, όταν τα βλέπαμε από μια άλλη οπτική γωνία. Οποιος γράφει την πνευματική ιστορία του 20ού αιώνα σίγουρα θα χρειαστεί μεγάλο στομάχι...».